Qabul qilindi: 17-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 21-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 26-sentabr 2026-yil

ANDIJON VILOYATI SHAROITIDA YERYONG'OQ (ARACHIS HYPOGAEA L.) NI YETISHTIRISH AGROTEXNIKASI

Nadjimov Talantbek Eshmurot o’g’li, q.x.f.f.d.,k.i.x.
Botirova Gulshanoy Nasibjon qizi
Don va dukkakli ekinlar ilmiy tadqiqot instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada dukkakli-moyli ekin-yeryong'oq (Arachis hypogaea L.) ni yetishtirishning asosiy agrotexnik tadbirlari-ekin uchun maydon tanlash va almashlab ekish, urug'ni ekishga tayyorlash, ekish muddati va me'yorlari, parvarish qilish, oziqlantirish va sug'orish rejimi, kasallik hamda zararkunandalarga qarshi kurash, shuningdek yig'im-terim xususiyatlari yoritilgan. O'zbekistonda Davlat reyestriga kiritilgan asosiy yeryong'oq navlarining qiyosiy tavsifi va agrotexnik tadbirlarning taxminiy taqvimi keltirilgan. Maqola Andijon viloyati tuproq-iqlim sharoitini hisobga olgan holda tayyorlangan bo'lib, mintaqada yeryong'oqchilikni ilmiy asoslangan agrotexnika bilan rivojlantirish uchun amaliy qo'llanma vazifasini o'tashi mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: yeryong'oq, Arachis hypogaea L., agrotexnika, Andijon viloyati, ekish muddati, oziqlantirish, sug'orish rejimi, navlar, yig'im-terim, hosildorlik.

Kirish. Yeryong'oq (Arachis hypogaea L.)-yuqori moy va oqsil tarkibiga ega, iqtisodiy jihatdan qimmatli dukkakli-moyli ekin bo'lib, uni yetishtirishning yakuniy natijasi-hosildorlik va mahsulot sifati-ko'p jihatdan qo'llaniladigan agrotexnika saviyasiga bog'liq. Boshqa dukkakli ekinlardan farqli o'laroq, yeryong'oqning hosil organlari (dukkaklari) gullagandan so'ng tuganak (ginofor) orqali tuproq ostiga kirib, u yerda shakllanadi. Ushbu biologik xususiyat ekinning agrotexnikasiga o'ziga xos talablar qo'yadi: tuproq tanlashdan tortib, tup atrofini tuproq bilan ko'mish, sug'orish tartibi va yig'im-terim muddatini

aniqlashgacha bo'lgan barcha jarayonlar an'anaviy dukkakli ekinlar (loviya, no'xat, mosh) agrotexnikasidan sezilarli farq qiladi.

Andijon viloyati-respublikada don va dukkakli ekinlar bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarining yirik markazlaridan biri bo'lib, uning tuproq-iqlim sharoiti (217 kunlik vegetatsiya davri, yetarli issiqlik ta'minoti, o'tloqi tuproqlar) yeryong'oq yetishtirish uchun obyektiv jihatdan qulay imkoniyatlar yaratadi. Biroq mavjud tabiiy salohiyatdan to'liq foydalanish faqat ekinning biologik xususiyatlariga mos, ilmiy asoslangan agrotexnika qo'llanilgan taqdirdagina mumkin bo'ladi.

Ushbu maqolaning maqsadi-ochiq ilmiy-amaliy manbalar asosida yeryong'oqni yetishtirishning to'liq agrotexnik tsiklini (maydon tanlashdan yig'im-terimgacha) tizimlashtirilgan holda yoritish va Andijon viloyati sharoitida ekinni yetishtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar shakllantirishdan iborat.

Ekin uchun maydon tanlash va almashlab ekish. Yeryong'oq uchun sug'oriladigan, yengil mexanik tarkibli (qumloq, yengil qumoq) o'tloqi, bo'z, qora va kashtan tuproqli maydonlar eng qulay hisoblanadi. Og'ir, botqoqlashgan yoki kuchli zichlashgan tuproqlarda tugunaklarning (ginoforlarning) tuproqqa erkin kirib borishi qiyinlashadi, natijada dukkaklarning shakllanishi va hosildorlik keskin pasayadi. Shuningdek, ko'p yillik ildizpoyali begona o'tlarning (qamish, g'umay, ajriq) urug'i kam bo'lgan va oxirgi 4–5 yil davomida dukkakli ekinlar ekilmagan maydonlarni ajratish tavsiya etiladi-bu talab ekin almashlab ekish tizimiga rioya qilish zaruratidan kelib chiqadi.

Urug'ni ekishga tayyorlash. Urug'lik uchun faqat sog'lom, yirik va shikastlanmagan yong'oqlar tanlab olinadi. Ular ekishdan 20–30 kun oldin qo'l mehnati yordamida qobig'idan ajratib tayyorlanadi-bu muddat urug'ning ekish oldidan qisqa muddatli saqlanishi va nazoratdan o'tkazilishi uchun yetarli hisoblanadi.

Ekish muddati, chuqurligi va me'yori. Ekish muddati tuproq harorati 15–17°C dan yuqori bo'lganda boshlanadi. Mintaqalar bo'yicha tavsiya etilgan muddatlar quyidagicha: respublikaning janubiy viloyatlarida-aprelning birinchi o'n kunligi; Toshkent va Farg'ona vodiysi viloyatlari (jumladan, Andijon viloyati)-aprelning uchinchi o'n kunligi; shimoliy

hududlarda-mayning birinchi o'n kunligi. Urug' 12–15°C haroratda una boshlaydi, biroq unib chiqqan maysalar −1°C sovuqda nobud bo'ladi, shu bois erta muddatlarda ekishda kechki sovuq xavfini hisobga olish zarur.

Ekish chuqurligi tuproqning mexanik tarkibiga bog'liq: yengil mexanik tarkibli tuproqlarda-6 sm, o'rta va og'ir tuproqlarda-4–5 sm. Ekish me'yori nav xususiyatlariga qarab belgilanadi-masalan, Qibray-4 navi uchun tavsiya etilgan me'yor gektariga 60–65 kg urug'likni tashkil etadi.

Parvarish qilish. Yeryong'oq juda tez rivojlanadigan o'simlik hisoblanadi, shu sababli uni parvarish qilishning hech bir bosqichida kechikishga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Urug' unib chiqqandan boshlab hosil organlari shakllanish davrigacha qator oralariga muntazam ishlov berib turiladi, mavsum davomida odatda 2–3 marta chopiq o'tkaziladi. O'simlik ildiz bo'g'zining tuproq bilan ko'milishi (tupga tuproq tortish) hosildorlikni sezilarli darajada oshiradigan muhim agrotexnik tadbir hisoblanadi, chunki bu tugunaklarning tuproqqa kirib borishini yengillashtiradi.

Oziqlantirish tizimi. Yeryong'oqqa organik o'g'itlarni bevosita berish tavsiya etilmaydi-organik o'g'itlar ekin almashlab ekish tizimida yeryong'oqning o'tmishdoshi bo'lgan ekinga qo'llanilganda ijobiy natija beradi. Mineral oziqlantirish odatda ikki bosqichda amalga oshiriladi: birinchisi-to'liq unib chiqqandan so'ng, ikkinchisi-o'simlik to'la gullash bosqichiga kirgandan keyin. Fosfor-kaliyli o'g'itlar nafaqat o'simlik rivojlanishini yaxshilaydi, balki so'qir qandala kabi zararkunandalar bilan shikastlanish darajasini ham nisbatan kamaytiradi.

Sug'orish rejimi. Sug'orish tartibiga rioya qilish yeryong'oq yetishtirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Ko'llatib sug'orish va me'yordan ortiqcha suv berish dukkaklarning pishib yetilishidan oldin qorayib ketishiga (fiziologik buzilish) sabab bo'ladi. Ayniqsa birinchi sug'orishda tuproqning haddan tashqari namlanishiga yo'l qo'ymaslik zarur, chunki bunday holat dala qandalasi kabi zararkunandalarning qo'shni ekinlarga (masalan, g'o'zaga) o'tishining asosiy sabablaridan biriga aylanadi.

Kasallik va zararkunandalarga qarshi kurash. Yeryong'oq uchun asosiy xavf

omillaridan biri-noto'g'ri sug'orish tartibi natijasida yuzaga keladigan dukkaklarning qorayishi, ikkinchisi esa dala qandalasi kabi so'ruvchi zararkunandalardir. Ushbu omillarga qarshi kurashning asosiy usuli-profilaktik chora-tadbirlar: sug'orish me'yori va muddatlariga qat'iy rioya qilish, fosfor-kaliyli o'g'itlarni o'z vaqtida qo'llash hamda ekin almashlab ekish tizimini saqlash.

Yig'im-terim. Yeryong'oqning dukkaklash davri (dukkaklarning shakllanishidan to to'liq pishishigacha) taxminan ikki oy davom etadi, bunda barcha dukkaklar bir vaqtning o'zida pishib yetilmaydi-bu yig'im-terim muddatini aniqlashni murakkablashtiradi. Shu sababli hosil yig'ish vaqti yaqinlashganda dalada dukkaklarni tez-tez tekshirib turish, har bir navning o'ziga xos optimal yig'ish muddatini hisobga olish tavsiya etiladi. Salomat kabi ba'zi navlar mexanizmlashtirilgan usulda (kombayn yordamida) o'rishga moslashgan bo'lib, bu ishlab chiqarish sharoitida mehnat xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirish imkonini beradi.

1-rasm. Yeryong'oqni yetishtirish agrotexnik tadbirlarining taxminiy taqvimi (Andijon viloyati sharoiti uchun)

Hozirgi kunda O'zbekistonda Davlat reyestriga kiritilgan va sug'oriladigan yerlarda ekish uchun tavsiya etilgan bir necha yeryong'oq navi mavjud. Ularning asosiy xususiyatlari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval O'zbekistonda Davlat reyestriga kiritilgan asosiy yeryong'oq navlari

Nav nomi	Originator / Mualliflar	Davlat reyestriga kiritilgan yil	Asosiy xususiyatlari
Lider	O'zbekiston o'simlikshunoslik ITI (Amanova M., Rustamov A.)	2015	Moy miqdori 49,8%; sinov davrida kasalliklar kuzatilmagan; barcha viloyatlarda ekish uchun tavsiya etilgan
Salomat	O'zbekiston o'simlikshunoslik ITI (Amanova M., Rustamov A., Xolikulov Z., Nigam Sh., Xodjiyev P.)	2006	O'rtacha hosildorligi 22,0 s/ga; boshoqli don ekinlaridan keyin takroriy ekin sifatida ekiladi; mexanizmda o'rishga yaroqli; kasallik va zararkunandalarga bardoshli
Mumtoz	O'simlikshunoslik ITI (Amanova M., Rustamov A., Xolikulov Z., Nigam Sh.,	—	Virjiniya turiga mansub; poyasi yoyilmagan (tik); o'rtacha bo'yli, keng bargli

	Mavlyanova R.)		
Qibray-4	O'simlikshunoslik ITI	—	Tavsiya etilgan ekish me'yori-60-65 kg/ga urug'lik

Keltirilgan navlar orasida Salomat navi alohida e'tiborga molik-uni g'alla o'rimidan keyin takroriy ekin sifatida ekish mumkinligi va mexanizmlashtirilgan usulda o'rishga yaroqliligi uni Andijon viloyati kabi ikki hosil olish tizimi keng qo'llaniladigan mintaqalar uchun istiqbolli variantga aylantiradi.

Hosildorlik ko'rsatkichlari.

O'zbekiston sharoitida yeryong'oqning o'rtacha hosildorligi 20–40 s/ga oralig'ida bo'lib, bu ko'rsatkich nav xususiyatlari, agrotexnika sifati va sug'orish tartibiga qat'iy rioya qilinishiga bevosita bog'liq. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2022-yil hosili uchun respublika bo'yicha asosiy va takroriy maydonlarda yeryong'oq ekish rejalashtirilgan umumiy maydon 34189 gektarni tashkil etgan-bu ko'rsatkich ekinning mamlakat miqyosidagi real hajmini tasavvur qilish uchun muhim mo'ljal bo'la oladi.

Xulosa. Yeryong'oqni yetishtirish agrotexnikasi-ekin uchun to'g'ri maydon tanlashdan tortib, o'z vaqtida yig'im-terim o'tkazishgacha bo'lgan barcha bosqichlarda yuqori aniqlik va intizomni talab qiladigan jarayon hisoblanadi. Ayniqsa sug'orish tartibiga rioya qilish, o'z vaqtida ikki bosqichli oziqlantirish va tup atrofini tuproq bilan ko'mish kabi tadbirlar hosildorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Andijon viloyati sharoitida mavjud iqlim resurslari (vegetatsiya davri, issiqlik ta'minoti) va tavsiya etilgan agrotexnik tadbirlarga izchil rioya qilish orqali yeryong'oqdan barqaror va yuqori hosil olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yer yong'oq // AGRO.UZ-O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi rasmiy sayti. URL: https://www.agro.uz/yer-yong-oq/.

2. Yeryong'oq: navlari va yetishtirish, foydali xususiyatlari // AGRO.UZ. URL: https://www.agro.uz/11-0421/.

3. Yeryong'oq (Pistazor kanali materiallari): oziqlantirish, sug'orish rejimi, kasallik va zararkunandalarga qarshi kurash. URL: https://t.me/s/pistazor.

4. Arachis hypogaea L. // WikiTrop / PROTA4U o'simlik tavsifi va agroekologik

talablari ma'lumotnomasi. URL: https://portal.wiktrop.org/species/show/394391.